

5(9)#21 2016

UDK 070.13:342.727
Izvorni članak
Original scientific paper
Primljeno: 28.6.2016.**Vesna Ivezić**Srednja škola Mate Blažina, Labin
vesna.ivezic9@gmail.com

Lica cenzure. Sloboda mišljenja i kreativnost u uvjetima tržišno orijentiranog društva

Sažetak

Ovaj rad bavi se fenomenima hereze i pravovjerja, prisutnim u svim društvima u povijesti čovječanstva. Pravovjerjem smatram pristajanje na postojeću društvenu strukturu, vjerovanje u istinu centara moći, dok je hereza sve ono što je pripadajuće domeni kritičkog promišljanja. Cenzura, sustavna kontrola slobode mišljenja sastavni je dio vođenja države, i s obzirom na razvoj i promjene u društvu, ona poprima različite vidove, različita „lica.“ Kontrola se pojačava u kriznim razdobljima. S razvojem društva, metode postaju netransparentnije. U razvijenim demokracijama najefikasnija kontrola je kontrola misli, njome se bave veliki sustavi nadziranja, zajedno sa sustavima indoktriniranja (mediji, obrazovanje, religija). Sustavi indoktrinacije uče što trebamo misliti i koje vrijednosti zastupati. Odbijanje povlači sankcije. Ono što nije sukladno smješta se u domenu zabrane. U razvijenim demokracijama cenzura je zakonom zabranjena, ali se provodi na druge načine. Autocenzura, reakcija je autora na represiju te tzv. „tiha cenzura“, zanemarivanje je pa time uklanjanje nepoćudnih sadržaja, umjesto prijašnjih zabrana i krivičnih progona. Danas sve aspekte ljudskog stvaralaštva regulira tržište, intencija je totalna kontrola. Javni prostor popunjava se trivijalnostima i zabavom, za istraživačke i kreativne sadržaje izostaje „potražnja“ pa time i prostor u medijima.

Ključne riječi: cenzura, represivni sustav, sloboda mišljenja, totalitarni režim, demokracija, kreativnost, tržišna regulacija kreativnosti, mediji.

Uvodno o herezi i pravovjerju

Pojam *hereze* tumači se pojmom *krivovjerja*, u smislu onda nečeg lošeg, „grijeha“, ali mu je značenje sasvim drugačije. U povijesti kršćanstva kad se ta riječ često koristila, bila je važna da označi protivljenje zvaničnim dogmama ustanovljenim na Ekumenskim saborima.

Hereza, grč. *hairesis*, dolazi od riječi *haireomai*, izabrati,¹⁰⁴ i „znači sklonost, načelo, mišljenje“¹⁰⁵, i *zastranjivanje*¹⁰⁶ od nekog mišljenja, vjerovanja, ideologije. Dakle, ključni dio pojma je riječ „izbor“, što onda svrstava herezu nasuprot ortodoksom (*ortho* ispravan, *doxo* mišljenje, slovo¹⁰⁷ - u kršćanstvu - „pravilno shvaćanje vjere“). Hereza i dogma tijesno su povezani fenomeni i u nasuprotnom su odnosu. Dogma¹⁰⁸ kao neupitna istina namijenjena svim vjernicima koristi se radi objašnjenja temeljnih principa vjere, a može se koristiti u širem značenju i odnositi se na druge društvene sustave objašnjavanja svijeta. Jedno od značenja pojma je i *dekret*¹⁰⁹ što u ukazuje na upravo navedenu neupitnost kao važnu karakteristiku. Hereza, nasuprot dogmi, *upućuje* na istraživanje, preispitivanje onog što je općeprihvaćeno, i napetost između hereze i dogme, znanosti, znanstvenog istraživanja, kritičkog preispitivanja i vjere, vjerovanja, dakle, uma i boga, provlačila se kao osnovna i najvažnija tema kroz cijelo srednjovjekovno razdoblje kršćanske filozofije.

Pobjedom uma ipak nije nastupilo zlatno doba višeglasja, potpune slobode istraživanja, kritičkog preispitivanja, govora, mišljenja, izraza, nego je samo došlo do premještanja centara moći, možemo slikovito reći, s neba na zemlju, *Civitas Dei* postaje *Civitas Terrena*, Kraljevstvo Božje zamjenjuje Građansko Društvo, i shodno tome dešava se prilagodba sadržaja tzv. „vladajućeg mišljenja“, vladajuće paradigme, ideologija kojima se koriste centri moći.

Hereza i pravovjerje imanentni su svim režimima, totalitarnim i demokratskim. Iako pripadaju pojmovniku koji se koristi u domeni religije, mogu se koristiti i u širem značenju. Hereza u prenesenom značenju označava svojstvo osobe ili mišljenja koje je suprotno od ustaljenog mišljenja većine, ili od onog koje je propisano od strane vladajuće strukture. „Pobjednička“ većina definira pojmove tako da sebe naziva pravovjernom, dok svoje neistomišljenike naziva hereticima, i nastoji ih onemogućiti, utišati, neutralizirati. Dakle, pravovjerjem možemo nazvati svako suglasje s postojećim režimom, ideologijom, *meinstreamom*, dok je svako nepristajanje suprotno tome, nevjerovanje da je baš vladajuća opcija ujedno i jedina istina heretičko.

104 www.hrvatskileksikon.info/definicija/hereza, 2015.

105 B.Klaić, (2012) Novi rječnik stranih riječi, ŠK, str. 409.

106 Riječ *zastranjivanje* isto tako ima prizvuk nečeg pogrešnog, onaj koji je zastranio, *zalutao* je s pravog puta, a pitanje je tko propisuje *taj Pravi put*.

107 U kršćanstvu: Pravilno shvaćanje vjere, Religijski leksikon, Zgb, 2002. Leksikografski zavod M. Krleža, str. 668.

108 dogma, grč. *dogma*, mišljenje; misao, doktrina (religijska ili filozofska); odluka, prosudba, dekret/www.hr.wikipedia.org.

109 dekret, lat. *decretum*, *decerno*,-, „dosuđeno je“, naredba, odluka, ukaz

Osporavanje kritičkog mišljenja ispoljava se u mjeri u kojoj se režim osjeća ugroženim od neistomišljenika. Svako društvo ima svoje sustave zadužene za interpretaciju stvarnosti, što je sastavni dio sustava kontrole, i u to spadaju obrazovanje i znanost, politika, religija, ideologija (Šušnjić. 1989:91) Stvarnost je, kako Šušnjić navodi, puna alternativa, te svaki od ovih sustava predstavlja pokušaj interpretacije, prilagodbe, i na kraju identifikacije i integracije vlastite istine u tu stvarnost, a u svrhu kontrole i vladanja. Mainstream nameće svoja mjerila ideje, vjerovanja, prakse (Šušnjić, 1989:93) ostalim društvenim akterima. Što je vladajuće mišljenje autoritarnije, to više želi biti jednim stvarnim autoritetom u društvu. Đuro Šunjić i istoj knjizi govori o znanosti i humanizmu kao „nesretno razdvojenim“ svjetovima (Šušnjić, 1989:190), misleći pri tome na nekritičku, pozitivističku znanost koja barata samo „postojećim“, činjenicama (one koje su metafizičke prirode smatraju se „nepostojećima“, po principu „što oko ne vidi, to racionalni um ne priznaje“, što je važan element „nedokažljivosti“, dakle, radi se o nevažjećem) dok humanističku znanost naziva kritičkom, onom koja preispituje, koja se ne orijentira samo u domeni onoga što u nekom vremenu jest, ma što to bilo, nego preispituje *moгуćnosti*, orijentirana je na budućnost, ima karakteristike utopije.¹¹⁰ Ta distinkcija je primjenjiva na dihotomiju pravovjerja i krivovjerja, dakle, (nekritičkog) pristajanja ili (kritičkog) nepristajanja na ono što jest.

Biti „ispravan“

Biti „ortho“, biti „straight“. Kriteriji ispravnosti, pravovjerja, sukladnosti nekom društvu strukturalno su i povijesno regulirani. Važeći sustav vrijednosti nekog društva teži „uklopljivosti“ svojih članova, usuglašavanju, a ono što „strši“, smješta u domenu „različitosti“, što je u novije vrijeme često korištena floskula koja je rezultat razvoja društva u smjeru demokratizacije, individualizacije, ali se oni pojedinci (i mišljenja), koji nisu dio većine, nego su u odnosu na *mainstream* uvijek u statusu manjine, često nazivaju grupama u tzv. „nepovoljnom položaju“ Danas se taj izraz često koristi, a radi se o nepovoljnom položaju manjine u odnosu na većinu, i kako je mišljenje većine uvijek ono koje kreira vrijednosti nekog društva i regulira i osigurava poštivanje i pristajanje uz njih, onda su te grupe zaista i uvijek su u nepovoljnom položaju iz jednostavnog razloga zato što se po nečemu razlikuju od onih kojih je više i čije vrijednosti prevladavaju. Oni su u međusobnom odnosu *manjine* i *većine*. Pa pošto je članova *većine* više, nego članova *manjine*, onda je u tom društvu i njihovo mišljenje prevladavajuće. Jednostavna računica, naprosto ih je više. Više je „glasova“. Suvremeni politički sustavi, suvremene demokracije, funkcioniraju po tom pravilu, ona ideja ili vrijednost koja objedinjuje više „glasova“, proglašava se „voljom naroda“. Pojmovi manjine i većine imaju dublje značenje u tom smislu da primjerice biti manjina implicira cijeli sklop posebnih okolnosti u kojim se nalazi manjina u odnosu na većinu. U kolopletu manjina, od etničkih, jezičnih, religijskih, rodnih, kao najčešće spominjanih, uz ostale kojih je veliki broj, jedna je prevladavajuća osobina, a to je različitost, različitost od većine, od, možemo tako reći, prihvaćenog standarda. Prema definicijama

¹¹⁰ Utopija kao mogućnost, promjena, šansa.

nekih autora (Čačić-Kumpes, Kumpes, 2005:174), manjine nisu manjine nužno u brojčanom smislu, jer mnogobrojnost bez moći, stavlja pojedince i čitave skupine u podređen položaj.¹¹¹ Biti dio manjine znači biti prikraćen u nekim pravima, biti izložen nekom obliku diskriminacije. Tko je manjina, a tko većina u nekom društvu mijenja se s obzirom na povijesni razvoj i tome sukladne promjene u strukturi društva, (nove manjine nose nove oblike diskriminacije), ali princip je uvijek isti. Po tom principu se stvaraju i sva ostala, pisana i nepisana pravila u nekom društvu, i ta pravila određuju što je ispravno, a što nije. Da bi društvo, država, lakše funkcionirali, onda se i službeno određuje „ispravnost“. Što je režim autoritarniji, to je skloniji većoj strogoći u zahtjevu za poštivanjem tih pravila, kontroli, i većoj odmazdi za nepoštivanje. Društvo uvijek nastoji kontrolirati i ograničavati manjine naprosto zato što želi sačuvati svoju poziciju većine, to je strah da se položaj ne bi preokrenuo, da manjina ne bi postala većina i obrnuto.

Sloboda govora, izražavanja, mišljenja

U ljudskom društvu su uvijek postojale težnje k pravu na izražavanja vlastitih stajališta i razmišljanja bez straha da će te netko u tom pokušati spriječiti ili zbog toga kazniti. Smatra se da je sloboda govora neophodan uvjet demokracije. U zemljama u kojima ne postoji sloboda govora, u autokratskim sustavima, ljudi se boje reći ono što misle. U tom slučaju vlast i nadređeni ne znaju što ljudi misle, pa misle umjesto njih. Poznati mislilac libertinskog opredjeljenja John Stuart Mill misli da sloboda govora nije važna samo zato što svatko ima pravo na slobodu izražavanja, nego i zato što zajednica u kojoj živimo ima pravo čuti naša razmišljanja, te da je sloboda govora uvijek važna u borbi između Slobode i Autoriteta¹¹², borbi koja prati čovječanstvo od samih početaka.

Sloboda govora, mišljenja, izražavanja (primjerice umjetničkog), istraživanja u znanosti, kritičkog mišljenja, opasna je već postojećim, ustaljenim, vladajućim strukturama u nekom društvu, jer sve što sluti promjenu ugroza je postojećem pa se stoga mora onemogućiti, kontrolirati. U svim društvima je od pamtivijeka bila prisutna *neofobija*,¹¹³ koja se izražavala različitim metodama pritiska i kontrole i odnosila se na **sve**: mišljenje, govor, umjetničko izražavanje, znanstveno istraživanje, kritičko preispitivanje. Strah od novog, još ne usklađenog, čitaj apsorbiranog, uklopljenog u postojeću strukturu, utemeljen je na strahu od poremećaja u postojećem redu. Sam izraz fobija uz pojam straha implicira i pojam bijega, što znači da sugerira udaljavanje ili eliminaciju onoga što izaziva strah. Svoje neofobije društvo rješava/olakšava kontrolom, filtriranjem mogućih štetnih sadržaja, ideja, postupaka, ekstrakcija svih vrsta i oblika.

111 Primjerice: žene, crnci, LGBT populacija, starci.

112 John Stewart Mill: On Freedom, www.gutenberg.org/files str. 2.

113 *neos*, grč. nov; *phobia*, grč. strah, bijeg.

Cenzura i njena uloga u kreiranju ideologija

Postoji veza između jezika, ideološkog koncepta i moći u društvu.

Pod *cenzurom* podrazumijevamo sustavnu kontrolu slobode mišljenja i prisutna je u svim društvima kroz povijest pa do danas. Kontrola se pojačava u kriznim razdobljima.

U članku 19. Opće deklaracije UN-a o ljudskim pravima: "Svatko ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja; to pravo obuhvaća slobodu zadržavanja vlastitog mišljenja, bez upletanja drugih, te traženja, primanja i širenja informacija i ideja putem bilo kojeg sredstva javnog priopćavanja i bez obzira na granice."

Prosvjetiteljstvo je na povijesnu scenu dovelo ideju jednakosti, slobode, bratstva kao izraz novih smjernica oslobođenja čovjeka. Povijest čovječanstva je povijest oslobađanja čovjeka od autoriteta, od vlasti, od usmjeravanja. S modernošću, nastupa vrijeme mogućnosti oslobođenja pojedinca, njegovog prava na samoodređenje, ali slijedom borbe za oslobođenje čovjeka od autoriteta na povijesnoj pozornici ja cijelo vrijeme prisutna i borba za slobodu izraza, mišljenja, govora, istraživanje pravo pojedinca na istinu, kao jedno od najvažnijih prava čovjeka, koje je isto tako kroz čitavu povijest predmetom osporavanja, kontrole, od strane centra moći.

Riječ cenzura potječe od latinske riječi *censura*, što znači „procjena imetka, ocjena“, koju je u republikanskom Rimu od 433. godine pr. n. e. do 85. godine obavljao *ensor*, zbog određivanja količine poreza na imovinu kojeg ima plaćati svaki građanin. *Censori/cenzori* su imali i ovlasti procjene morala građana te su tako mogli prijestupniku ugroziti i čast.¹¹⁴

Danas se cenzurom kontroliraju informacije unutar nekog društva, totalitarnog režima, kakvih danas nema puno, i demokratskih. U većini suvremenih društva cenzura je zakonom zabranjena, važno je da se stekne dojam da su društva otvorena, da nisu represivna (jer to nikako nije prihvatljivo¹¹⁵), da cenzura ne postoji, ali se u stvarnosti ona provodi na drugačije načine. Svaka vlast nastoji provoditi ograničavanje slobode govora, misli, izražavanja na što diskretniji način. Poricanje cenzure također je dio ideološkog postupka, kao i neprestano ponavljanje da je vlastita zemlja baš ona s najvećim slobodama i sva se društva služe tim postupcima, ne samo totalitarna kako se može u prvi mah pomisliti.¹¹⁶

¹¹⁴ Cenzura. // Opća enciklopedija. Zagreb : Jugoslavenski leksikografski zavod 1977. g. Sv. 2.

¹¹⁵ „Cenzura? Ne toga nema u našoj zemlji“, Stipčević, 1994:193.

¹¹⁶ Ovo je slobodna zemlja! mit je koji prati SAD, kao zemlju s najvećim građanskim slobodama, i model koji se kao ideal razvijenog demokratskog društva prikazuje zemljama u kojima vladaju strogi režimi. Amerika je poznat svjetski „Izvoznik demokracije“, no to je opsežna tema i za neki drugu raspravu.

Da vidimo kako je s Hrvatskom: Nevladina udruga Freedom House iz Washingtona koja analizira stanje političkih i građanskih sloboda u svijetu Hrvatsku je kategorizirala kao „slobodnu zemlju s ocjenom 1 za politička prava i ocjenom 2 za građanske slobode. Od hrvatskih susjeda sve su zemlje ocjenjene kao slobodne, osim BIH, koje je ocijenjena kao djelomično slobodna.“ www.vijesti.hrt.hr/ (14.01.2011.)

U svim totalitarnim režimima kroz povijest, cenzura je bila sastavni dio vođenja države, ali imala je istu ulogu i koristila se i u demokracijama, režimima koji načelno propagiraju slobodu govora kao sastavni dio ostalih sloboda koje smatraju ingredijentnima svom državnom ustroju.

Većina ljudi, kad pomisli na cenzuru, u glavi ima sliku serviranu od strane masovnih medija, da se cenzura dešavala u prošlosti u prohujalim tvrdim sustavima ili je danas zaostala u dalekim krajevima i totalitarnim režimima kao na pr. Sjevernoj Koreji. Ali poslužimo se parafrazom poznate krilatice koja se koristila u prevenciji AIDS-a. *Cenzura se ne dešava nekom drugom!* Iako je u gotovo svim zemljama svijeta cenzura zakonom zabranjena, nema mjesta na svijetu gdje se ne provodi.

Lica cenzure su se kroz povijest i razvoj društva mijenjala tako da su se od grubih i nasilnih transformirala prema sve finijim, sofisticiranijim vidovima prinude, od kojih ću navesti dva najpopularnija oblika:

Autocenzura, reakcija je autora na represiju, smatra se pokazateljem vrlo represivnih režima, ili možda samo vrlo represivnih postupaka društva u nekim domenama, (npr. umjetnosti, znanosti). Poznato je da su postojali slikari koji se nisu usudili slikati društveno propisanim vrijednostima usprkos (npr. apstraktno slikarstvo u Staljinovom režimu) ili znanstvenici koji se nisu usudili obznaniti svoja dostignuća (npr. Nikola Kopernik je pred svoju smrt objavio svoj rad o heliocentričnom sustavu, priča se da je svoju knjigu dobio u ruke na sam dan smrti) Cijeli je niz novinara, pisaca, umjetnika, koji itekako dobro paze što će kroz vlastiti filter propustiti u javnost, jer u mnogim represivnim režimima kazna za nepoćudno djelo, riječ, znanstveno dostignuće nije bila samo brisanje, uklanjanje iz dokumentacije, kataloga, povijesti općenito, nego ugroza, progon i smrt.

Postoji i tzv. „**tiha cenzura**“, zanemarivanje je pa time uklanjanje nepoćudnih sadržaja, umjesto prijašnjih zabrana i krivičnih progona. Danas je takav oblik cenzure vrlo raširen i lako se provodi. Prijašnja cenzura koja se manifestirala kao otvoreni progon, spaljivanje knjiga, slika, tekstova, i sl., bila je u siti mah i dobra reklama za svog tvorca (umjetnika, znanstvenika, novinara, pisca)- „Titula“ *zabranjivani pjesnik* bila je tržišno poželjna, kako rezonira suvremeni tržišno orijentirani um. Iz tog razloga se odustalo od takve cenzure. Puno je jednostavnije zanemarivanje, zaborav, držanje nepoćudnih sadržaja „u ladicama“, tiho bunkeriranje ili što je još efikasnije nefinanciranje, neobraćanje bilo kakve pažnje na sadržaje koje se želi ukloniti. Taj najnoviji oblik cenzure, vrlo prisutan u novim okolnostima tržišno orijentiranog društva čini da neki nepoćudni autori naprosto nemaju uvjeta za umjetničko stvaranje, čak preživljavanje.

Aleksandar Stipčević¹¹⁷, autor nekoliko značajnih djela o fenomenu cenzure, slobodi mišljenja i govora, i u svojoj raspravi na tu temu (Stipčević, 1994) navodi niz tehnika kojima se centri moći služe da bi se riješili, kako autor kaže, štetnih knjiga/sadržaja, i ti se postupci kreću od sprječavanja objavljivanja, a zatim i raspačavanja te čitanja (štetnih knjiga). U širokom dijapazonu od uskraćivanja

¹¹⁷ Hrvatski arheolog, bibliograf, albanolog, povjesničar, esejist

informacija u štetnim sadržajima, uskraćivanja financijske potpore izdavanju djela ili samim autorima, uništavanja knjiga, zabrane objavljivanja, prijetnji i policijskih progona pisaca, a jedan od najsuptilnijih načina je oduvijek bila prisila pisca na samokritiku, tjeranje pisca ili znanstvenika da se odreknu svojih djela. Svaki režim ima svoj popis nepoćudnih, ne samo totalitarni režimi.

Spominju se tri najveća totalitarna režima iz sredine 20. stoljeća, staljinistički, nacistički i fašistički, s tim da se nelagoda spram modernije varijante prvog, poznatijeg kao komunistički totalitarizam koja se najviše razbukkala nakon pada berlinskog zida, zadržala do danas u tom smislu da se smatra totalitarizmom koji je najdulje trajao, sve do unatrag posljednjih 30-tak godina, u nekim se zemljama još drži na vlasti, stoga predstavlja recentniju opasnost od druga dva za koje se smatra da su prohujala s prošlim vremenima, iako u stvarnosti, u okrilju određenih grupa i u raznim zemljama razvijenog svijet još uvijek drži glavu, što govori o tome da je Zlo teško iskorijeniti.

Režimi komunističkog bloka pali su na ljudskim pravima i individualnim slobodama, a moglo bi se reći i na nedostatku robe široke potrošnje (pali su na nedovoljnoj dostupnosti traperica i rock glazbe!) što je stvaralo dodatnu nervozu i žudnju za obiljem Zapada te stvorilo pogodno tlo za proizvodnju suglasnosti oko izbora državnog uređenja u kojem ljudi žele živjeti i rušenje postojećih, omraženih režima. U Hrvatskoj se to desilo uz pomoć vizije samostalnosti, etničkih i religijskih sloboda, i kreirana je poželjnost kapitalizma kao sustava suprotnog komunizmu, koji nije bio blagonaklon prema vjerskim i nacionalnim osjećajima stanovništva (to je miješanje nacionalnog, ideološkog, političkog, u maniri starih dobrih ideoloških postupaka kojima su se služili omraženi komunistički režimi komunizam, dakle, ugrožavanje prava Hrvata, kapitalizam dakle Hrvati!). Ostaci takvog shvaćanja mogu se pronaći još i danas, kad se primjerice antifašistički stav veže za „prošli komunistički totalitarni režim“ što je često korištena medijska floskula, i odmah se proglašava „komunjarskim“, onda tim slijedom „pro-jugoslavenskim“, dakle, protuhrvatskim¹¹⁸. Borba za etnička prava, samostalnost bila je pokretač promjene, a ispod žita se provukao program osiromašjenja hrvatskih građana. Uz trijumfalni poklič: „Imamo Hrvatsku!“, bez većeg je odjeka prošao program namijenjen ekonomskoj situaciji u zemlji, kako je predsjednik Tuđman najavljivao da će biti 200-tinjak vrlo bogatih obitelji, da će ostatak pučanstva, „stoka sitnog zuba“ kako je nazvao hrvatske građane živjeti na egzistencijalnom minimumu, ili ispod njega. U euforiji oko osamostaljenja Hrvatske, čini se da ga nitko nije ozbiljno shvaćao.¹¹⁹

No to je samo jedna u nizu ilustracija primjera sredstava kojima se plasira određena ideologija u društvu, a ovo sad bio jedan primjer iz hrvatskog društva.

118 Ako iz takvih premisa dalje logički zaključujemo, što bi onda tim slijedom proizišlo kao jedna od važnih vrijednosti hrvatskog društva?!

119 Naime, F. Tuđman je na sjednici Glavnog odbora HDZ-a u veljači 1996. rekao: “Što znači to da oporba u Zagrebu ima 60 posto glasova? To je kao da vam jedan seljak kaže da ima na svom dvoru 60 komada živine. Da li je to prašćad ili telad? Da li su to kokoši ili guske? Gdje će svaki razborit seljak i čovjek znati da nasuprot takvom jatu jedan, a pogotovo jedan par rasnih konja ili rasnih krava, više vrijedi negoli čitavo takvo jato.”

Danas u Hrvatskoj postoje dva osnovna bloka: liberalistički i nacionalistički. Zanimljivo je kako je u građana Hrvatske taj etnički moment još uvijek uspješan agens za bilo kakvo „pokretanje nacije“ u neku svrhu, ili može uspješno služiti u zamagljivanju stvarnih problema društva, takvih kao što su korupcija¹²⁰, siromaštvo, pretjerano iseljavanje mladih i obrazovanih, velika nezaposlenost. Ako ustvrdimo da nakon osamostaljenja Hrvatske etnička prava Hrvata u Hrvatskoj nisu ugrožena, nije ugrožen niti hrvatski jezik koji je službeni jezik u RH; onda nije sasvim jasno zbog čega se nacionalno pitanje neprekidno ponavlja i obnavlja. (Prema jednoj anketi provedenoj u prosincu 2002., ispalo je da se 77% Hrvata slaže s tvrdnjom : opstanak nacije je naš najvažniji zadatak. (Paić 2011:25)¹²¹.

Tržišna regulacija svih aspekata života

U suvremenom društvu 21. stoljeća liberalno-kapitalističke orijentacije u kojoj je glavno načelo borba za profitom i moći, može se govoriti o novim oblicima cenzure koji se razlikuju od „tradicionalnih“, i koji su usmjereni na stvaranje gotove slike koju građani moraju imati o svim odlukama koje se donose na lokalnoj, državnoj ili globalnoj razini. Nova cenzura je usmjerena na stvaranje privida, izmišljene stvarnosti, „simulakruma“, i cilj je da je građani internaliziraju kao istinitu, a uvjetovana je i usmjeravana „potrebama tržišta“, što je omiljena sintagma koja se koristi u svakoj prilici kao opravdanje za mnoge djelatnosti u društvu koje se poduzimaju u svrhu proizvodnje profita, a ne sveg ostalog (čovjeka, planete zemlje). Prema potrebama tržišta i proizvodnji profita se usmjeravaju aktivnosti čovjeka, a onemogućavaju one koje bi mogle štetiti kapitalu, te je novi oblik cenzure tržišno reguliran, i to u više aspekata. Jedan od njih i najvažniji je da su vlasnici medija, vlasnici sredstava za proizvodnju informacija, raznih znanstvenih, kulturnih, obrazovnih, političkih i sličnih sadržaja oni koji određuju koji će se sadržaji plasirati javnosti.

Ovaj proces, naravno, vrijedi i u obrnutom smjeru, pa je i samom pojedincu onemogućeno prigovarati, kako državama tako i moćnim kompanijama, s tom razlikom (od „tradicionalnog“ modela) što je nekada pojedinac *imao spoznavati* koju mu je bilo zabranjeno širiti (na primjer, da je Zemlja okrugla), dok mu je danas pristup spoznavanju onemogućen ili barem doziran, prilagođen. Uslijed neprekidne aktivnosti medija, kompanija koje stvaraju reklame, oglašivača, i koji uvijek imaju nešto što se „piše sitnim slovima koje ljudi u pravilu ne čitaju (ovo je i simbolički) vi nikada ne možete doznati što je prava istina. Npr. Šteti li GMO i kako, ljudskom organizmu, ima li ga u Hrvatskoj, u Europi, što je prava istina o tzv. „zamjenskim lijekovima“, koja su sve štetna djelovanja canabisa, a koja mnogih drugih supstanci koje nisu upitne, itd.

120 Slijedom navoda N. Chomskog o tome da u svijetu sve više prevladava plutokracija, o čemu će kasnije biti riječi, za hrvatsko bi se društvo moglo reći da je tamo na vlasti *kleptokracija*!

121 Ili što je novijeg datuma, nakon najave poskupljenja dopunskog zdravstvenog osiguranja što je izazvalo buru negodovanja u javnosti se pokrenula rasprava o vraćanju nepravedno maknutih famoznih crveno bijelih „kockica“, čime se željela skrenuti pažnja s novog poteza vlade u cilju još većeg osiromašenja građana, prema etničkoj tematici, koja uvijek „pali“.

Slovenski filozof Slavoj Žižek navodi da se društvo sve više depolitizira, da se društvom upravlja najefikasnije prema ekonomskim razlozima, da su nove vlade pojedinih zemlja često apolitične, tehnokratske vlade vođene ekonomskim činiteljima.

“Sve je veći jaz između institucionaliziranog demokratskog sustava i događaja u ekonomiji koji izmiču demokratskoj kontroli”, zaključuje, što na kraju prijeti da skrene u autoritarni sustav Žižek predviđa novu autoritarnu eru koju će voditi tehnokrati. (Žižek, 2011)¹²²

Danas sve aspekte ljudskog stvaralaštva regulira tržište, intencija je totalna kontrola.

U takvom, sve više tržišno orijentiranom društvu, najvažnije što se dešava je razmjena roba, pa su tako: sloboda mišljenja, govora, umjetničkog izražavanja, znanstvenog istraživanja, kritičko mišljenje uvjetovani i ograničeni potrebama tržišta, kontrolirani i cenzurirani u onolikoj mjeri u kojoj ugrožavaju tržište.

Javni prostor popunjava se trivijalnostima i zabavom, za istraživačke i kreativne sadržaje izostaje „potražnja“ pa time i prostor u medijima, i na taj „tržišni“ način najlakše se provodi cenzura, što onda ima poguban utjecaj na kreativnost, stvaralaštvo. Kreativnost se ograničava, usmjerava i prilagođava potrebama tržišta. Umjetnost se trivijalizira, prilagođava „projektnom pitanju“, da bi opstala u javnom prostoru. Ako želite nešto kreirati, to ne možete. Za kreativnost je prvi preduvjet sloboda, u rasponu od slobode izražavanja, pa do osobne slobode umjetnika – koliko sebi samom umjetnik može dozvoliti, koliki se iskorak iz područja poznatog, provjerenog usudi napraviti. Iskorak iz stada može značiti izolaciju, pa se malo tko odvaži na tako nešto, što se dešavalo kroz cijelu povijest. Inovativnost, kritičko mišljenje, ukratko – hereza, u svim epohama (a sad se čini više nego ikad, zbog silne tendencije za usuglašavanjem, usklađivanjem) nije „in“. Kao potrošna roba, artikl što se nosi ove sezone. Sloboda nikako!

Od toga nije izuzeta ni Hrvatska, o čemu je, u svom priopćenju za javnost povodom Svjetskog dana slobode medija progovorio i HND:

„Vlasnici i dalje izravno interveniraju u uređivačku politiku. Politički pritisci na medije nisu prestali ni u javnim niti u lokalnim niti u privatnim medijima. Sadašnji trend izbjegavanja bitnih tema, forsiranje zabave, spektakla, dominacije crne kronike, izmišljanja i proizvodnja *celebritiya* u konačnici rezultiraju bijegom od novinarstva, cenzurom i autocenzurom (kao najgorim oblikom cenzure), iz čega dalje slijedi da živimo u dvije paralelne stvarnosti – jedna u kojoj živimo i druga o kojoj govore mediji.¹²³

¹²² Žižek u intervjuu za češki radio.

¹²³ www.portalsvijesti.com/zanimljivosti/tko-su-pravi-vlasnici-medija-u-hrvatskoj, (13. siječnja 2012.)

Svijet kontroliranih sloboda - nadzor

Ali, u suvremenim društvima ljudi misle da su slobodni. U razvijenim demokracijama najefikasnija kontrola je kontrola misli, njome se bave veliki sustavi nadziranja, zajedno sa sustavima indoktriniranja (mediji, obrazovanje, religija). Sustavi indoktrinacije uče što trebamo misliti i koje vrijednosti zastupati. Odbijanje povlači sankcije. Ono što nije sukladno smješta se u domenu zabrane.

S razvojem društva, metode postaju netransparentnije. Stvara se privid slobode, dok je u društvu prisutan sve veći i precizniji nadzor (o tome je govorio M. Foucault; govorio je o usavršavanju metoda i sredstava nadzora u suvremenom društvu), i tu ,zahvaljujući razvoju tehnike u nekad nezamislivim razmjerima. Čini se da sad „Veliki brat“ zaista sve vidi i sve prati, putem vaših podataka s bankovnih računa, onog što kupujete, kako provodite slobodno vrijeme, što čitate, s kim se dopisujete, koje linkove otvarate na internetu (ne morate se čak niti umrežiti u neku od društvenih mreže, ne morate niti *lajkati*, niti biti čipirani o čemu se već govori, ali o vama se sve zna. Novo društvo je isto tako društvo vjernika. Kao što je u srednjem vijeku bilo važno održavanje korpusa vjernika, tako je sad isto tako važno održavanje onih koji uronjeni u simulakrum nove zbilje ne smiju sumnjati u činjenicu da žive u najboljem i najrazvijenijem društvu do sada i gdje su slobodni. Ako se vjera poljulja, poremeti, to onda komplicira postupak vladanja. Hereza se i dalje progoni i kažnjava. (Poznat je slučaj velikih „zviždača“ Snowdena, Assangea koji se nakon što su objelodanili neke istine o velikim sustavima, sad žive u bijegu, i život im je ugrožen ako ih tko nađe.)

Stvaranje privida slobode, očituje se u afirmaciji i artikulaciji različitih prava. Prvo od mita o demokraciji kao poretku koji građanima osigurava slobodu, u uključujući i slobodu govora, mišljenja, izražavanja (što se javno proklamira – razvijene zemlje Zapada su jako ponosne na svoje demokracije!), preko općenitih ljudskih prava, raznih ženskih prava, pa do prava na različitost, prava LGBT skupina, borbe protiv diskriminacije, rasizma, itd., što je svakako neophodno, ali isto se tako nigdje ne spominje ugroženost prava na egzistenciju, prava na goli opstanak kao osnovnog ljudskog prava koje treba biti ostvareno da bi ova druga prava mogla biti realizirana. Što je s pravom na neizrabljivanje od strane sustava moći!

Država po svom karakteru ustanova zaštite interesa kapitala, koja želi kontrolirati i zavladatai što većim brojem ljudi, te se zamotano u celofan demokratskog prava čovjeka , uvažavanjem mišljenja, različitosti, itd. smišljeno vrši odvrćanje pažnje od temeljnih ljudskih prava na dostojanstveno preživljavanje, i promoviranjem demokratskih vrijednosti, štite interesi kapitala, od sve većeg broje obespravljenih i nezadovoljnih ljudi.

Stvaraju se uvjeti koji onemogućuju otpor, a to su situacije u kojima je prevladavajuća atmosfera ugroženosti, krize, opća blokada uvjeta osnove egzistencije stanovništva, što onda stvara opću blokadu bilo kakve mogućnosti otpora. Relativno malen broj ljudi s nekakvim, često minimalnim prihodom, gdje je netko često puta jedini zaposleni u obitelji, što onda blokira prostor za akciju za promjenom. Dva su osnovna razloga: **vrijeme**, jer se radi po cijele dane, i **strah** od gubitka radnog mjesta, osnove za egzistenciju. Metodologije totalitarnih režima u povijesti, primjerice,

komunističkih , bile su tzv. **metode gulaga**, (**gulag kao simbol za tadašnji cjelokupni represivni sistem**) .U društvima ograničavanja slobode govora, mišljenja, kretanja stvarao se strah od hapšenja, gulaga, atmosfera sveopće ugroženosti , nesigurnosti. Današnji sustavi po svojoj prirodi nisu totalitarni, ne mogu se tako odrediti po definiciji, ali su represivnog karaktera. Atmosfera sveopće ugroženosti, nesigurnosti , stvara se u tišini, uvlači se u svijest ljudi, i vrlo je djelotvorna. **Suvremeni su gulazi apstraktne prirode!**

Može se postaviti i već klasično pitanje : koja su prava pojedinca u odnosu na vlast, što je jednako pitanju koja je uopće mogućnost slobodnog izražavanja, stvaralaštva, istraživanja, tu se pitanja prava pojedinca i slobode izražavanja preklapaju, istovjetna su.

Deset načina manipulacije ljudima; Noam Chomsky

Noam Chomsky objašnjava da je za svaku vlast najvažnija djelatnost proizvodnja pristanka (na vlast), o čemu je u 18.. stoljeću govorio i David Hume (Hume, 1956).

Pitanje koje postavlja Daniel Bell u svom razmatranju o „kraju ideologije“ (Chomsky, 2004: 46-48), „mogu li nova društva napredovati/ili opstati, gradeći demokratske institucije i dopuštajući ljudima da biraju , ili je to moguće samo totalitarnim sredstvima, u što na kraju spada, ma kolik.o u fini omot demokracije bila uvijena „proizvodnja pristanka“, i to se postiže na razne načine: ideologijom, generiranjem straha od ugroženosti opstanka, moglo bi se reći da je u korijenu svega strah od smrti. (Što nije ništa novo u povijesti društvenih teorija, primjerice T. Hobbes se time bavio, zato su ljudi sklapali društvene ugovore)

Noam Chomsky navodi 10 načina manipulacije ljudima koji se provode posredstvom medija, što vrijedi istaknuti. Kako autor navodi, posredstvom medija stvarani su društveni pokreti, poticane razne ideološke struje. Mediji kao proizvođači stvarnosti koriste se taktikama: poticanja gluposti, promicanja osjećaja krivnje, rastresenosti, stvaranja umjetnih problema i rješavanja istih na magičan način. Navest ću kratko tih Chomskyjevih deset načina manipulacije, jer zaslužuju pažnju.

„*Ovako vlast manipulira ljudima u 10 koraka*“ (Chomsky¹²⁴): strategije distrakcije ili ometanja, stvaranje problema i onda njihovo rješavanje, postupna strategija, ili metoda: malo po malo dok se ljudi ne naviknu, strategija odgađanja, obraćanje javnosti kao malom djetetu, korištenje emocionalne strane, držanje javnosti u neznanju i prosječnosti, poticanje javnosti da bude zadovoljna s tom prosječnosti, stvaranje osjećaja krivnje kod pojedinca, upoznavanje pojedinca bolje nego on poznaje samog sebe. (Chomsky,2013)

Chomsky smatra da su u svijetu, Europi, dešava kolaps demokracija, njihova propast, nestajanje. Na djelu je rat bankarskog sustava protiv socijalne države, u kojoj ova potonja izgleda gubi, (u vrijeme kad je Chomsky pisao o tome, sad je već izgubila!). Kako autor ističe, “već se nazire plutokracija, diktatura financijske oligarhije – krajnji je cilj neoliberalizma”.

¹²⁴ www.akuzativ.com teme/337-noam-cgomsky-10-strategija-medijske-manipulacije

Istaknula bih prvu od navedenih strategija, a to je **strategija distrakcije ili ometanja**, koja je jedan od ključnih elemenata društvene kontrole, u svrha joj je odvrćanje pažnje javnosti od važnih pitanja o promjenama o kojima je pozvana da odlučuje smo politička i gospodarska elita. Za provođenje te strategije, ako izuzmemo sasvim trivijalne sadržaje, „zanimljivosti“ iz života zvijezda show biznisa i sl., koji zauzimaju najviše prostora, bitno je javnost zainteresirati za razna „ozbiljna“ pitanja takva kao novija dostignuća u znanosti; psihologija, stres i samopomoć; kulturni spektakli, itd.

“Držite pozornost javnosti daleko od stvarnih društvenih problema, okupirajte im misli pitanjima bez važnosti. Zadržati javnost zauzetom, zauzetom, zauzetom, tako da nema vremena za razmišljanje, vratite ih natrag na farmu među druge životinje.”

Izvod iz knjige “Tiha oružja za tihi rat“, Cody Goodfellow¹²⁵

Novi totalitarizam

Autor Sead Alić (2014) ukazuje na novi oblik totalitarizma koji se pojavio sukladno s razvojem i promjenama u društvu, što je u skladu s već navedenim stajalištem da se vlast u društvu iz domene političkog premješta u područje ekonomije. Kako Alić navodi, vlast je na svjetskoj razini u rukama globalnih korporacija, dok je nasilje u svom grubom obliku zamijenjeno sofisticiranijim oblicima pritiska. Odlika „obrnutog totalitarizma“, kako ga autor naziva, je da „korporativna moć ne isijava iz države (klasičnim državama-nacijama je odzvonilo, nema ih više na svjetskoj povijesnoj pozornici), nego iz interesa politike da, igrajući igru demokracije prikrije realne interese.“ U toj aktivnosti sudjeluju sve društvene djelatnosti, ne samo mediji. Primjerice obrazovanje i znanost je također „projektno usmjerena“ prema interesima kapitalizma. „Fondovi ugovori, projekti, istraživanja, donatorsko povezivanje sveučilišta s korporacijama, **-na sve se načine proizvodi nekonfliktna, sljedbenička inteligencija.**“

Nema istinskog dijaloga u bilo kojem području, ne samo u medijima, komunikacija je jednosmjerna. Putem reklama i preporuka dobivate upute kako živjeti, ili odgovarajući na projektno pitanje uklapate se u ponuđenu matricu i znate čime se baviti, što istraživati, koju vrstu umjetnosti stvarati. Kontrola je totalna, a ruke (ni približno krila, toga više nema!), bilo kakvog slobodnog djelovanja zavezane su u neraskidiv čvor!

¹²⁵ Goodfellow, C (2009) Silent Weapons for Quiet Wars

Razvoj kontrole u društvu – ograničavanje znanja

„Državi ne trebaju pametni nego poslušni“, raširena je narodna izreka.

Pitanje je, je li povijest čovječanstva i razvoja, povijest oslobođenja čovjeka ili ne. U svakom slučaju, čovjek se razvojem svojih znanja i tehničkih mogućnosti kroz povijest po malo sve više oslobađao od uvjetovanosti prirodom koja ga okružuje, ali je zato sve više razvijao i usavršavao oblike organizacije društva (što je i bilo neophodno zbog organizacije života i rada), a isto tako i oblike i načine upravljanja tim društvom.

Proces vladanja održava se kontrolom i ograničavanjem znanja podanika. Znanje je oduvijek bilo privilegij manjine, na tom temelju se oduvijek zasnivalo vladanje, dok je kritičko mišljenje nepoželjno i subverzivno u svakom režimu. U prilog takvom stanju je i mehanička priroda ljudskog uma, (stanje permanentno sužene svijesti, Horkheimer, 1989), što omogućava lako plasiranje različitih tehnika zamagljivanja stvarnosti /ideologija, i – vladanja.

Razrješenje problema odnosa podanika i vlasti, pojedinca i društva J. S. Mill smatra mogućim u slučaju pomirenja principa individualne slobode i društvene suradnje, načela individualnog prava i koncepcije društvenog dobra.

Organizacija upravljanja drugim pojedincima iz društva usavršavala se zajedno s tehnologijom i znanošću, razvojem i usložnjavanjem društvenih struktura koje su pratile razvoj materijalne osnove društva i znanja.

Era informatizacije društva, informatičko društvo kako ga naziva M. Castells (Castells, 2000), novi je oblik organizacije odnosa među ljudima i uvjetovan je opet – tehnologijom.

Može se postaviti pitanje, znači li kibernetizacija društva, kako se naziva proces razvoja suvremenog društva omogućen razvojem tehnike, informatike, oslobođenje čovjeka i njegovih razvojnih mogućnosti, zbog toga što otvara :

- područje komunikacije među ljudima,
- područje dostupnosti znanjima i informacijama, brzinu razmjene informacija, itd. do neslučenih razmjera.

Dostupnost znanja i informacija, nekad privilegij i monopol nekolicine odabranih, sad je u potpunosti javno dobro svih sudionika društva, ili bar onih koji imaju mogućnost pristupa elektroničkim medijima, ili se bar tako čini.

Na ljudske spoznajne mogućnosti djeluju prethodna znanja, a jednako tako zabrane ili manipulacije pri stjecanju novih.

Pitanje je tko to kontrolira i na koji način.

Koliko god govorili o slobodi protoka informacija i znanja, otvorenim komunikacijama, ipak se radi o jednom važnom segmentu društva, (čijim je dijelom i „virtualni svijet“, koji sve više stječe „pravo građanstva“), analogijskim se slijedom može zaključiti da, kao što se s razvojem društva razvijala i društvena kontrola, tako niti taj sve važniji društveni segment ne može ostati slobodan od kontrole, slobodan od usmjeravanja i upravljanja.

Društvene institucije upravljanja i prinude razvijale su se zajedno s čovjekom, poprimale su kulturna i civilizacijska obilježja sukladno s vrijednostima epoha u kojima su nastajale, tako od grube toljage, sjekire, preko finije i humanije giljotine, pa onda električne stolice, do ukinuća smrtno kazne, jednako uz razvoj tehnika i načina manipulacije kao važnog instrumenta prinude, sve više su se „civilizirale“.

Kako Đuro Šušnjić navodi (Šušnjić, 1990:15), „prvo sredstvo kojim društvo svoje članove „dovodi u red“ je gruba sila, ali ona nije tako efikasna zbog toga što stvara otpor, mržnju, te je svrha svakog postupka „dovođenja u red“ stvaranje povoljne klime prihvatanja svega što društvo zahtijeva od svojih članova. Potrebno je učiniti da članovi društva sami uvide kolika je za njih dobrobit od nekog djelovanja iz centara moći, i da samo to poželev. Kako autor navodi (Šušnjić, 1990:67), manipulator uvijek upozorava da ne želi mijenjati uvjerenja, stavove, i vrijednosti ljudi, nego samo naglašava da ono što on nudi zadovoljava upravo te stavove, uvjerenja, i vrijednosti koje ljudi žele.

Razvoj društvenih institucija i oblika prinude u svrhu osiguranja kontrole i poslušnosti, mogli bismo, s obzirom na način donosa prema kontroli i s obzirom na način na koji se osigurava kontrola razvrstati na sljedeći način:

- ***doba nevinosti*** – to je vrijeme prapovijesti čovječanstva, oblici osiguravanja poslušnosti članova tih jednostavnih društava prilično su elementarni, direktni, i prema onima koji odbijaju poslušnost primjenjuje se grubo, otvoreno nasilje.
- Čovjek još nije, vjerojatno osim sitnih, povremenih *muljaža* nekih članova društva, razvio suptilne ideološke metode kakve su se javile u kasnijim razdobljima. O tom razdoblju ne znamo puno, povijest ideologije i ideološkog manipuliranja ne seže tako daleko.
- ***magijsko razdoblje*** – odnosi se na razdoblje kad su ljude strašili tajnim silama koje svime upravljaju; šamani i vladari, često utjelovljeni u jednoj osobi, osiguravali su poslušnost pozivajući se na tajne sile koje svime upravljaju, i s kojima oni imaju moć komunicirati, možda i udobrovoljiti ih. Tehnike uvjeravanja oslanjale su se na neznanje pojedinaca, što je omogućavalo manipulaciju. Šaman i/ili vladar bio je medij-posrednik između čovjeka i svih njegovih nepoznanica.

- **razdoblje grijeha** – moglo bi se kronološki svrstati u razdoblje srednjeg vijeka, i još kasnije, sve do trenutka kad je čovjek vjeru u boga zamijenio vjerom u sebe i svoj um (dakle, prosvjetiteljstva), i to je period kad se sve što ugrožava represivni sustav proglašavalo grijehom, svaka nova spoznaja, kreacija, za koji bi onda slijedila kazna božja. U to vrijeme, represivne mjere su još uvijek vrlo grube i krvave, iako se već uvelike razvila i moć uvjeravanja. Neposlušni članovi društva više nisu u strahu od nejasnih tajnih sila koje ih okružuju sa svih strana, nego se krivica individualizira, pojedinac odgovara za svoj konkretan grijeh, zna se prema kome se i na koji način griješi.

- **znanstveno razdoblje** – vrijeme „dogovaranja“. To bi se odnosilo na novije vrijeme, vrijeme razvoja tehnologije, i smatra se, razvoja društva, razvoja demokracije.

Smatra se da se društva, ili još bolje društvo, razvijaju u smjeru oslobođenja čovjeka, individue.

Pitanje koje treba postaviti je: otvaraju li se zaista društva ili oblici represije postaju sve suptilniji?

Suvremeni oblici kontrole temeljeni su u velikoj mjeri na razvoju „kvalitete nerazumljivosti“ (Giddens, 1990¹²⁶), čije pogodnosti leže u tome da je za sve potreban „tumač“, dakle, interpretacija; sama priroda znanja je većini skrivena, ezoterična je, spada u područje mističizma (mistična priroda znanosti, povratak mističizmu).¹²⁷

- *primjer*, u Hrvatskoj se latinski jezik kao službeni jezik zadržao najdulje u Europi, i to zato da bi pučanstvo bilo u neznanju, da se njima može lakše vladati – što je pokazatelj da je hrvatsko društvo sklono kolektivizmu, vladanju iz jednog centra moći, represiji.

U suvremeno doba, uz sve veći razvoj znanja, sve veću dostupnost znanja, ne može se više računati na opće neznanje, i kako je dostupnost znanjima rasla, tako se javila potreba za usavršavanjem manipulativnih tehnika, usavršavanjem ideoloških postupaka.

Iako se ideologija prema definicijama smatra fenomenom novijeg datuma, ona je puno, puno starija! Termin se izvorno pripisuje prosvjetiteljskom filozofu Antoineu Destuttu de Tracyju, koji ga spominje u svom radu „Elements d’ideology“, godine 1795.¹²⁸ Prema tom konceptu pojam se rabi za ideje, koji su ideološki temelj za praktične postupke ljudi, politike i morala, i ideologija se javila kao znanstvena disciplina koja će proučavanjem ideja moći stvoriti uvjete za bolje društvo (dakle, ideologija je stvorena iz sličnih razloga kao i socijalna fizika Augustea Comtea, radi poboljšanja društva, života).

Razvoj društvene kontrole prema sve suptilnijim oblicima, u tijesnoj je vezi s razvojem medijskih sustava posredovanja, gdje su ljudska komunikacija i spoznaja, podvrgnute pravilima oblikovanim iz centara moći, razvijaju se u skladu s mogućnostima tehnologije, koja određuju percepciju, i

¹²⁶ U Ivezić, 2014: 757

¹²⁷ U Ivezić, 2014.

¹²⁸ www.wikipedia.org/wiki/Ideologija

način na koji um oblikuje i prerađuje sadržaje koji mu se nadaju, o čemu je pisao već i Habermas (Habermas, 1986), ističući shvaćanje Herberta Marcusea kome posvećuje jedno poglavlje svoje knjige (Habermas, 1986:54) i koji kaže da se uz pomoć tehnike, racionalnosti uvodi i određeni način shvaćanja odnosa prema svijetu koji „gospodarenje“, proračunato gospodarstvo postavlja na mjesto koje se nalazi iznad svega drugog – čovjeka, prirode, i to je već u strukturi same tehnike i tehničkog uma kakvim sve više postaje ljudski um.

Zaključak: Kako izbjeći cenzora!

Poslužila sam se naslovom knjige Aleksandra Stipčevića (Stipčević, 1997) koji pomalo podsjeća na naslov nekog veselog priručnika za opstanak. I ta knjiga upravo to i jest. Tu sve pršti od savjeta, uputa i smicalica – kako doskočiti pritisku vlasti, kako doskočiti osporavanju ljudskih sloboda. Od pregleda mnogih tužnih situacija u kojima je autor prisiljen na suradnju s vlašću, zabranama, stvaralaštva za „ladicu“, autocenzure, autor je optimističan i navodi različite tehnike kojim je moguće ipak ostvariti slobodu izraza: tajne, kućne tiskare, kolporterstvo, krivotovorenje naslovnih stranica i imena, itd., itd. Kako autor navodi „zadivljujuće je što su sve ljudi izmislili i činili da bi pisali, izdavali, rasparčavali i čitali knjige i drugu tiskanu građu koju su vjerske i svjetovne vlasti držale opasnom i štetnom“ (Stipčević, 1997:197) što onda svjedoči da je ljudski duh koji je kontaminiran idejom slobode kao najvažnijom, vrlo otporna vrsta. Cenzura se ne odnosi samo na ono što je napisano ili izrečeno, nego je to postupak kontrola i ujednačavanja svih praksa u nekom društvu. U vječnoj borbi između dva elementarna tabora, onih koji žele vladati drugima i onih koji na to ne pristaju, „borbi koja je obilježila razvitak ljudske civilizacije“ (Stipčević, 1997:5) kraj je neizvjestan, nema zaključka. A to i jest bit slobode, da je uvijek otvorena, nikad definirana, klasificirana, spremljena u neku teoriju. O njoj se piše, ali sloboda je uvijek – slobodna.

Literatura:

- Alić, S.(2014) *(Mas)medijski korijeni totalitarizma*, Zbornik radova s drugog znanstvenog skupa „Dani praktičke filozofije“, Osijek, Filozofski fakultet Osijek
- Baudrillard, J.(2006) *Inteligencija zla ili Pakt lucidnosti*, Zagreb, Naklada Ljevak
- Baudrillard, J.(2005) *Iznad istinitog i neistinitog*, Zagreb, Europski glasnik, God.10.str,189-197
- Baudrillard, J.(2001) *Simulakrumi i simulacija*, Karlovac, Naklada Društva arhitekata, građevinara i geodeta
- Baudrillard, J.(2001) *Simulacija i zbilja*, Zagreb, Jesenski i Turk

- Castells, M.(2003) *Internet galaksija:razmišljanje o internetu, poslovanju i društvu*, Zagreb, Naklada Jesenski i Turk
- Castells, M.(2000) *Uspon umreženog društva*, Zagreb, Golden Marketing
- Chomsky, N.(2006) *Mediji, propaganda i sistem*,Zagreb, Što Čitaš?
- Chomsky, N (2004) *Politika bez moći*, Zagreb, DAF
- Chomsky, N.(2002) *Propaganda i javno mišljenje/ razgovori s N. Ch-Barsamian David*, Zagreb, V.B.Z.
- Chomsky, N(2013)*10 Strategija medijske manipulacije*, www.akuzativ.com/teme,22.May,2013
- Čačić-Kumpes,J.,Kumpes,J.(2005) *Etničke manjine: elementi definiranja i hijerarhizacija prava na razliku*, Zagreb, Migracijske i etničke teme 21(2005),3,173:186
- Dudek, P.,Richter,J.(2011) *Žižek: Sjedinjene države Europe*, Nacional-dnevno online izdanje, [www.arhiva,nacional.hr](http://www.arhiva.nacional.hr),02.12.2011
- Foucault, M (1994) *Nadzor i kazna:rađanje zatvora*, Zagreb, Informator:Fakultet političkih Znanosti
- Giddens, A.(1990) *The Consequences of Modernity*, Stanford, California, Stanford University Press
- Grbelja J. (1998) *Cenzura u hrvatskom novinstvu 1945- 1990.*, Zagreb, Naklada Jurčić, OKEL d.o.o.
- Habermas, J.(1986) *Tehnika i znanost kao „ideologija“*, Zagreb, Školska knjiga
- Horkheimer, M (1989) *Kritika instrumentalnog uma*, Zagreb, Globus
- Hume D. (1956) *Istraživanja o ljudskom razumu,s predgovorom G. Petrovića*,Zagreb, Kultura
- Ivezić, V. (2014) *Etika informiranja-primjer konstrukcije lažne svijesti*, Zagreb, In Medias Res, (2014)vol.3,br.5;756-782
- Lešaja A.(2012) *Knjigocid. Uništavanje knjiga u Hrvatskoj 1990-tih*, Zagreb, Profil
- Klaić, B.(2012) *Novi rječnik stranih riječi*, Zagreb, ŠK, str.:409
- Manheim, K (2007) *Ideologija i utopija*, Zagreb, Jesenski i Turk
- Mill, J. S.(2011) *On Freedom*, www.gutenberg.org/files
- (1977) *Opća enciklopedija*, Zagreb, Jugoslavenski leksikografski zavod, Sv. 2.
- Paić,I.(2011) *Imati Hrvatsku. Paradoks jednog obećanja*, Zagreb, Jesenski i Turk
- (2002) *Religijski leksikon*, Zagreb, Leksikografski zavod MH
- Stipčević, A. (1997) *Kako izbjeći cenzora*, Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada

- Stipčević, A.(1994) *O savršenom cenzoru, iliti priručnik protiv štetnih knjiga i njihovih autora*, Zagreb, Nakladni zavod MH
- Šušnjić, Đ.(1989.) *Otpori kritičkom mišljenju*, Zagreb, Radna zajednica republičke konferencije SSOH
- Šušnjić, Đ.(1990) *Ribari ljudskih duša*, Beograd, NIRO „Mladost“

Faces of Censorship. Freedom of Opinion and Creativity in Terms of Market Oriented Society

Abstract

Heresy and orthodoxy are immanent to all regimes, totalitarian and democratic. Denying of critical thinking manifests itself in so far as the regime feels threatened by opponents, and censorship, systematic control of freedom of thought is an integral part of running the state. Control increases in times of crisis. With the development of society, methods become less transparent. In developed democracies, the most effective control is thought control, and big monitoring systems, together with the systems of indoctrination (media, education, religion), are involved in it. Systems of indoctrination teach us what to think and what values to represent. Refusal withdraws sanctions. What is not in accordance, is placed in the domain of the ban. In developed democracies, censorship is prohibited by law, but is carried out in other ways. Self-censorship, the reaction of authors to the repression, and the so-called. "silent censorship", is ignoring and thus removing undesirable contents, instead of the previous prohibition and criminal prosecution. Today all aspects of human creativity are regulated by the market, the intention is total control. The public space is filled with trivia and entertainment, for research and creative contents a "demand" is absent, and thus the space in the media.

Key words: *censorship, repressive system, freedom of opinion, totalitarian regime, democracy, creativity, market regulation of creativity, media.*